

va broj zaposlenih u hotelima i restoranima. Vrlo visok udio zaposlenih imaju i trgovina na veliko i malo – jednako kao i cjelokupna otočna prerađivačka industrija (242). Zamjetan je i broj zaposlenih u prometu nekretninama i u iznajmljivanju. Gotovo polovica od 48,8% otočana starijih od 15 godina završilo je srednju školu, većinom su to muškarci; 20,4% stanovnika završilo je osnovnu školu. U ovoj kategoriji prevladavaju žene. Zbog visoke prosječne starosti stanovništva razumljivi su ovakvi podaci. Završen fakultet ima 5,6% otočana. Najveći postotak fakultetski obrazovanih stanovnika ima krčka otočna skupina (7,58%), što je oko hrvatskoga prosjeka.

U četvrtom poglavlju *Budući demografski razvitak jadranskih otoka* autori daju 4 moguće projekcije budućega kretanja stanovništva. I sami napominju kako je nemoguće potpuno predvidjeti sve faktore koji bi ubuduće mogli utjecati na kretanje i sastav stanovništva. Projekcija nastavljenoga trenda ukupnoga kretanja jest preslikavanje demografskoga otočnog razvitka, koji se temelji na međupopisnim kretanjima iz 1981., 1991. i 2001. godine. Depopulirajući otoci i otočne skupine i nadalje bi gubili stanovništvo, dok bi oni otoci i otočne skupine koji su imali rast nastavili rasti zatečenom dinamikom. Skupine vrlo malih, malih i srednjih otoka opustjele bi, dok bi jedino veliki otoci imali vrlo kvalitetan demografski rast. Osim ove "optimistične" projekcije, ostale 3 dane projekcije upućuju na same silazne, regresivne procese i daljnje smanjenje ukupnoga broja stanovnika svih hrvatskih otoka.

I nakon svega, kako se navodi u *Zaključku* knjige, ostaje neriješeno pitanje je-

su li naši otoci i njihovo stanovništvo depopulacijski prostori, prostori demografske stagnacije ili revitalizacije (str. 282). Zadnji popis stanovništva donio je mnoge nejasnoće vezane uz izjašnjavanje vlasnika kuća za odmor kao stalnih otočnih stanovnika, pa ćemo vjerojatno jasniji odgovor na to pitanje dobiti tek sa sljedećim popisom.

Marica Marinović Golubić

Pierre Renouvin EUROPSKA KRIZA I PRVI SVJETSKI RAT

Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2008., 543 str.

Monografija "Europska kriza i Prvi svjetski rat", djelo francuskoga povjesničara Pierra Renouvina, opsežan je historiografski prikaz događaja koji su rezultirali dramatičnim promjenama na političkim zemljovidima, u prvom redu Europe, ali i svijeta. Knjiga je prvo izdanje doživjela daleke 1934. godine, a kasnije je objavljena u još nekoliko prerađenih i proširenih izdanja te je prevedena i na više stranih jezika. Kada već spominjemo prijevode na strane jezike, zanimljivo je kako je ova knjiga već izašla u hrvatskom prijevodu 1965. godine, tada u nakladi izdavačke kuće "Naprijed". Najnovije hrvatsko izdanje izašlo je pak 2008. godine u nakladi Golden marketinga – Tehnička knjiga, a oba izdanja (i ono iz 1965. i 2008. godine) rezultat su prijevoda dr. sc. Nikole Berusa.

O spomenutoj opsežnosti Renouvina djela "Europska kriza i Prvi svjetski rat" svjedoči i broj od 543 stranice, koliko ima ovo izdanje. Sama monografija podijeljena je na pet tematskih sklopova, odnosno kako ih autor naziva, pet knjiga. Treba kazati da je svaka od tih knjiga dodatno podijeljena na poglavlja i potpoglavlja. Naslovi knjiga izmjenjuju se ovim redom: (1) *Politički, gospodarski i društveni život pri-*

je *Prvoga svjetskog rata*; (2) *Podrijetlo sukoba*; (3) *Europa u ratu (kolovoz 1914. – prosinac 1916.)*; (4) *Američka intervencija i rasplet* te (5) *Rat i razvoj svijeta*. Osim ovih pet knjiga, Renouvin je priredio i kratku uvodnu te zaključnu napomenu, svaka od tih napomena zauzima tek po dvije stranice. Knjiga je opremljena i kazalom imena, koje opsegom svjedoči o ozbiljnosti i pedantnosti kojom Renouvin pristupa problematici Prvog svjetskog rata. Važno je reći i to da se u knjizi nalazi i pogovor prof. dr. sc. Livije Kardum. U pogovoru nas je autorica detaljnije upozнала s likom i djelom Pierrea Renouvina te je ponudila sažet osvrt na samu knjigu "Europska kriza i Prvi svjetski rat", ali i na neke važnije momente vezane uz Prvi svjetski rat.

Prije nego što se osvrnemo na samu monografiju, samo jedna kratka napomena o autoru. Pierre Renouvin (1893. – 1974.) jedan je od najvažnijih francuskih, ali i europskih, historioografa. Zanimljivo je kako je i sam bio sudionik ratnih zbivanja kojima se ova knjiga bavi. Naime, imao je 21 godinu kada je započeo Prvi svjetski rat, na čijem je samom početku mobiliziran, a tijekom rata bio je dvaput teže ranjen. Relativno dug životni vijek obilježila je i plodna znanstvena karijera, u kojoj se najvećim djelom bavio političkom i diplomatskom poviješću 20. stoljeća. Dodajmo još kako je između ostalog bio profesor na Sorboni te urednik poznatoga povijesnog časopisa *Revue historique*. O veličini ovoga znanstvenika svjedoči i to da institut za istraživanje povijesti međunarodnih odnosa, koji je 1983. godine osnovan u sklopu pariškoga Sveučilišta, nosi njegovo ime.

Kao što je već rečeno, monografija započinje kratkim uvodom, u kojemu Re-

nouvin naznačuje pitanja i probleme na koje će pokušati ponuditi odgovore u knjigama i poglavljima koja slijede. Nakon uvoda slijedi prva knjiga, "Politički, gospodarski i društveni život prije Prvog svjetskog rata", koja ima 85 stranica i podijeljena je u 6 poglavlja (*Uloga Europe u svijetu na početku XX. stoljeća; Otpor Europskoj ekspanziji; Azijski kontinent od 1904. do 1914.; Američki kontinent od 1904. do 1914.; Europske države od 1904. do 1914. i Čimbenici međunarodne solidarnosti*). Kao što i sam naslov prve knjige kaže, ona je zamišljena kao svojevrsan pregled stanja u svijetu u prvih nekoliko godina 20. stoljeća, ali i kao upoznavanje s osnovnim akterima budućega svjetskog sukoba. Osim kratkoga pregleda političkog uređenja u najvažnijim europskim državama, u ovom dijelu govori se o jačanju uloge Sjedinjenih Američkih Država (koje će odigrati i jednu od ključnih uloga na kraju Prvog svjetskog rata), ali i o situaciji u Aziji, posebno o ekspanzionizmu Japana te revolucijama u Rusiji, Kini, Perziji i Turskoj, koje su donekle naznačile buduću slijed događaja.

Druga knjiga naslovljena je "Podrijetlo sukoba" i ima 57 stranica i 5 poglavlja (*Suparništva među velesilama; Austrijsko-njemačke inicijative (1905. – 1911.); Ruski odgovor (1912. – 1913.); Uznemirenost Europe i Srpanjska kriza (1914.)*). U ovoj knjizi autor odlazi korak dalje i usredotočuje se na odnose među državama, odnosno na geopolitičku situaciju, a sve to kako bi nas upoznao sa stvarnim uzrocima Prvog svjetskog rata. Konkretno, Renouvin nas upozna s pozadinom sklapanja vojnih saveza, ali i s interesima i ambicijama pojedinih država i njihovih čelnika. S dosta detalja i zanimljivih činjenica pokrivena su bosanska, marokanska i agadiraska kriza te balkanski ratovi. Iz hrvatske perspektive, posebno je zanimljivo što se u ovoj knjizi nešto više pažnje posvećuje situaciji u Austro-Ugarskoj Monarhiji, čiji smo dio tada bili, te odnosu Dvojne monarhije prema Srbiji. Vrlo detaljno prikazan je sam povod Prvog svjetskog rata, odnosno Sarajevski atentat

na nadvojvodu Franju Ferdinanda i događanja koja su uslijedila – u prvom redu način na koji se Austro-Ugarska, moglo bi se tako reći, potrudila da Srbija ne uspije udovoljiti svim njihovim zahtjevima i na taj način uvukla u sukob ne samo svoje saveznice nego i, što je mnogo važnije, Rusiju i njezine saveznice.

Dok su se prva i druga knjiga bavile zbivanjima koja su bila uvod u Prvi svjetski rat, u trećoj i četvrtoj knjizi prikazana je kronologija samih ratnih zbivanja. "Europa u ratu (kolovoz 1914. – prosinac 1916.)" naslov je treće knjige, koja se proteže na 138 stranica, a ima ukupno 10 poglavlja (*Ravnoteža snaga u kolovozu 1914.; Borbe 1914.; Stajalište neutralaca: intervencije i posredovanja; Nove okolnosti: dugi rat; Vojničke i diplomatske bitke 1915.; Političke reperkusije borbi 1915.; Rat do iscrpljenja; Borbe 1916.; Narodi su umorni i Mirovna ponuda u prosincu 1916.*). U ovoj knjizi Renouvin nas uvodi u priču prikazom odnosa snaga na zaraćenim stranama, pa su tako dani detaljni podatci o stanju ljudstva i tehnike kako na strani Centralnih sila tako i na strani Antante. Osim ovih statističkih podataka, u trećoj knjizi naznačeni su problemi s kojima se susreću obje strane. Jedan od tih problema jest i novačenje – neke države nisu uopće imale obveznu vojnu službu, a i sama obuka novaka često je trajala predugo. Nadalje Renouvin skreće pozornost na veliku nezaposlenost, koja se javila već u prvim tjednima rata. Tako se navodi primjer Francuske, u kojoj je udio nezaposlenih u srpnju 1914. iznosio 4,5%, dok je u kolovozu iste godine taj udio skočio na 43%. Osim toga, Renouvin ističe i brojne druge elemente koji su obilježili prve dvije godine rata – primjerice, govori o padu nadnica, što je izazvalo i pad životnoga stan-

darda običnih ljudi, ali govori i o onom što je bilo važnije za sam rat, a to je manjak oružja i streljiva. Ova novonastala situacija dovela je do toga da države, to jest vlade, moraju preuzeti glavnu ulogu i uvesti režim koji je bio na granici diktature, a često se ta granica znala i prijeći. Tako da je 1914., ali djelomično i 1915. godine, parlamentarni život, uz suglasnost oporbe i vladajućih, gotovo zamro, a sve za neko opće dobro. Renouvin u ovoj knjizi skreće pozornost i na posebnu ulogu neutralnih zemalja, koje su bile važne za opskrbu prehrambenim proizvodima, pa su se za njihovu naklonost borile obje strane.

Što se tiče samih ratnih zbivanja opisanih u trećoj knjizi, autor ističe kako je 1914. godinu obilježilo polagano shvaćanje kako će rat otprilike izgledati, pa su obje zaraćene strane postale svjesne kako se situacija neće nužno razvijati po unaprijed ustanovljenom planu. Sljedeća godina (1915.) zanimljiva je i iz hrvatske perspektive zbog ulaska Italije u rat na strani Antante, a Renouvin smatra da koliko god se on činio velikim dobitkom za Antantu, bio je na neizravan način i dobitak za Centralne sile. Naime, "Austrougarski Jugoslaveni, koji su mrzili Talijane, počeli su se boriti u redovima austrougarske vojske silovitošću koju nikad do tada nisu pokazivali" (220. str.). Uglavnom, 1915. godine austrougarska i njemačka vojska bile su u određenoj prednosti, odnosno pokazale su se nešto uspješnijima u pozicijskom ratu, jer se rat vodio više-manje na prostoru zemalja Antante. Sljedeće godine odvija se i prva bitka tijekom koje se nije više vodila briga o štednji streljiva, a riječ je o bitki na Sommi koja se zato i naziva "bitkom materijala". Renouvin naglašava kako je 1916. godinu obilježio zamor stanovništva ratom (posebno se to odnosi na Rusiju), ali i pokušaj posredovanja predsjednika Sjedinjenih Američkih Država, Woodrowa Wilsona, između zaraćenih tabora.

Četvrta knjiga "Američka intervencija i rasplet" pokriva posljednje dvije go-

dine rata i sa svojih 157 stranica najopsežnija je knjiga, a organizirana je u deset poglavlja (*Ulazak Sjedinjenih Američkih Država u rat; Ravnoteža snaga i pokušaji da se ostvari mir (travanj – rujna 1917.); Narušavanje ravnoteže (listopad 1917. – ožujak 1918.); U očekivanju velike bitke (siječanj – veljača 1918.); Velika njemačka ofenziva (ožujak – srpanj 1918.); Ruski problem ljeti 1918.; Saveznička ofenziva; Traženje primirja; Slom centralnih sila i posljednje poglavlje Primirja*). Renouvin započinje ovu pretposljednju knjigu osvrtom na totalni podmornički rat na Atlantiku, koji je doveo do zaoštavanja odnosa na relaciji Washington – Berlin te rezultirao ulaskom Sjedinjenih Američkih Država u rat na strani Antante. Osim toga, 1917. godinu obilježio je još jedan veliki događaj, a to je revolucija u Rusiji, kojoj je autor posvetio dosta prostora. Posljedica Oktobarske revolucije jest i potpisivanje separatnoga mira između Rusije i Njemačke, što je omogućilo Njemačkoj da se aktivnije angažira na zapadnom bojištu. Ipak, ni ti naponi nisu bili dovoljni da Centralne sile steknu neku osjetniju prednost. Usprkos svim ovim velikim promjenama, Renouvin naglašava kako se 1917. još nije nazirao kraj Prvog svjetskog rata. Tek saveznička ofenziva u drugoj polovici 1918. godine rezultira znatnijim pomacima na bojištu, pa kada je potkraj rujna te iste godine Bugarska (koja je štitila njemački bok) zatražila primirje, Njemačka uviđa svu težinu svoga položaja. U listopadu prekida se podmornički rat, a kapitulira Turska i Austro-Ugarska te konačno 6. studenog 1918. i Njemačka. Ova knjiga završava prikazom tjeka pregovora oko primirja, koji su se odvijali u Mudrosu, Vili Giusti i Rhetondesu.

Posljednja, peta, knjiga koja nosi naslov "Rat i razvoj svijeta" ima 67 stranica i pet poglavlja (*Političke promjene; Gospodarski život: opadanje moći Europe; Društvene promjene; Vjerski život i Intelektualni pokret*). U njoj je Renouvin u kratkim crtama naznačio što se događalo u svijetu nakon Prvog svjetskog rata; tako se osvrće na širenje komunizma, na ideju o osnivanju "Društva naroda", ali govori i o sve većem opadanju moći Europe te jačanju Japana i Sjedinjenih Američkih Država. Osim tih političkih tema, u petoj knjizi spominje se i razvoj vjerskoga života tijekom rata, kao i promjene koje su obilježile umjetnost i znanost u prva dva desetljeća 20. stoljeća.

Renouvin svoje djelo, kako i priliči, završava poglavljem naslovljenim *Zaključak*, no kao što smo već rekli, riječ je tek o relativno kratkom završnom osvrtu. Naime, u zaključku on postavlja cijeli niz novih pitanja na koja ne nudi odgovore, navodeći čitatelja na razmišljanje o stabilnosti mira koji je postignut na kraju Prvog svjetskog rata, odnosno na razmišljanje o tome koliko je Europa svjesna promjena koje se tek trebaju dogoditi i na kraju krajeva koliko su europske države uopće spremne da se suoče s budućnosti.

Sve u svemu, knjiga "Europska kriza i Prvi svjetski rat" vrlo iscrpno opisuju prvi sukob svjetskih razmjera, a njezina je posebna važnost u tome što Pierre Renouvin na relativno objektivan način prikazuje događaje koji su doveli do samoga sukoba. Dakle, približava kontekst koji nužno treba poznavati ako želimo razumjeti zbivanja u Prvom svjetskom ratu. Važnost je ovoga djela i detaljan prikaz pripreme i samoga tjeka najvećih bitaka u Prvom svjetskom ratu. U svakom slučaju, ova je knjiga nezaobilazno štivo i za one koji se žele baviti vojnom poviješću i za one koji se bave političkom i diplomatskom poviješću 20. stoljeća.

Dijana Bebek Miletić